



İsrail ve Yahuda Krallıkları Üzerine Düzenlenen Asur Seferleri

Assyrian Campaigns Towards the Kingdoms of Israel and Yahuda

Şeyma Ay*

Özet

Asur tarihini anlatan çivi yazılı belgeleri incelediğimizde Asur Krallarının batı yönünde pek çok sefer yaptıklarını görmekteyiz. Batı, yani Akdeniz yönündeki bu seferlerin hedefinde hiç şüphe yok ki pek çok Arami beyliğinin yanı sıra İsrail Krallığı ve Yahuda Krallığı da bulunmaktadır. Asur krallarının genişleme politikası karşısında ittifak yolları arayan söz konusu iki krallık en nihayetinde başarılı olamamış, yıkılarak, halkı da sürgüne yollanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsrail Krallığı, Yahuda Krallığı, Asur Seferleri

Abstract

When we examine the cuneiform documents describing the history of Assyria, we see that Assyrian kings made campaigns to the west. As well as Aramaic tribes, The Kingdom of Judah and Israel was the target of the campaign towards West, namely the Mediterranean. Towards the expansion policy of the Assyrian kings, the two kingdoms searched the ways of alliance, could not be successful, in the end was demolished and the people of the kingdoms were sent to exile.

Key Words: Kingdom of Israel, Kingdom of Yahuda, Campaigns of Assyria.

Mezopotamya, Hellen dilindeki “mesos (orta)” ve “potamos (ırmak)” kelimelerinden türemiş olup, iki nehir arasındaki bölge anlamına gelmektedir. Sümer belgelerinde söz konusu coğrafya “kengi” olarak adlandırılırken, Mısır kaynaklarında aynı bölgeye “naharina” denilmektedir. Bilindiği üzere Mezopotamya’da Bronz Çağı’nın sonlarından itibaren pek çok güçlü devlet kurulmuş, bunlardan en önemlisi şüphesiz Asur Devleti olmuştur. Asur Devleti’nin ilk dönemleri hakkında fazla bir bilgi olmamakla birlikte, 19. y.y.dan itibaren batılı bilim insanlarının yaptığı keşifler sayesinde, Herodot’un bahsettiği Asurlar hakkındaki bilgiler günden güne artmaya başlamıştır. Asurların Tevrat’ta da önemli bir yer işgal ettiği dikkate değerdir.

En eski tarihleri M.Ö. 3. Binyılın sonlara dayanan Asur Devleti hakkında bilgi veren Kültepe, Nuzi ve Eşnunna arşivlerinin gün yüzüne çıkarılması sonucu, ilk kralların gerçek anlamda birer kral olmadıkları, bu kişilerin birer kabile şeyhi konumunda oldukları

* Dr, Afyon Kocatepe Üniversitesi - Afyon

düşünülmektedir¹. Hemen belirtmeliyiz ki Asur olarak adlandırdığımız halk Sami kökenli olup, yarı göçebe bir halktı. Asurlar, Sümerler ve Akkadlar'ın oluşturdukları kentlerin yakınlarında oturmakta idiler. İsimlerini verdikleri Asur kenti (Qal'at Şirqāt/Kalat Şergat), Dicle nehrinin batı yakasında, Büyük ve Küçük Zap nehirlerinin birleştikleri yerdedir. Öte yandan M.Ö. 2. Binyılın başlarına geldiğimizde Asurlu tüccarların Anadolu'nun merkezinde bir ticaret ağı kurduklarını, Anadolu halkının çivi yazısı ile tanışmasına vesile olduklarını görmekteyiz. Anadolu ve Mezopotamya arasında ticari ilişkileri anlatan çivi yazılı tabletler de, "**Kültepe Tabletleri**" olarak anılmaktadır.

Bronz Çağının sonuna yaklaştığımızda Asur Devleti'ni Mısır, Babil, Mitanni ve Hitit Devletleri ile birlikte, aynı statüde görmekteyiz². M.Ö. 9. y.y.ın başlarından itibaren ise Asur Devleti giderek daha da güçlenmiş Yakındoğu'da genişleme politikası uygulamıştır. Söz konusu politikası çerçevesinde, **İsrail ve Yahuda Krallığı** üzerine de sefere çıkmıştır.

Bununla birlikte İsrail Krallığının tarihi, İbrahim'in Keldaniler'in Ur şehrinde çıkıp Kenan³ memleketine gelmesi ile başlar. Kenan diyarında bir kıtlık yaşanması sonucu Mısır memleketine göç etmek zorunda kalan İsrail oğulları, buradaki günlerinin ardından Musa liderliğinde Kenan diyarına geri göçe başlamış ve Musa'nın ölümü ile Yeşu liderliğinde Kenan memleketine ulaşmıştır. İsrail oğulları başlangıçta, İbrani halkı arasından ileri kimseler olarak nitelendirebileceğimiz, "**hakimler**" olarak ifade edilen kişiler tarafından yönetilmişlerdir. Bir müddet sonra İsrail oğulları, çevrelerindeki topluluklara karşı daha iyi organize olabilmek ve savaşlardan galip çıkabilmek için hâkimleri Samuel'den bir kral tayin etmesini istemiştir. Bunun sonucunda, ilk İsrail Kralı **Saul** olmuştur. İsrail Krallığı ikiye bölünmeden önce Saul'dan sonra sırasıyla İş-boşet ve Davud kral olmuşlardır. Davud'un oğlu Süleyman'ın İsrail tahtına geçmesi ile refah seviyesi artmıştır. İsrail oğullarının ünlü ve zengin kralı, Kral Süleyman'ın ölümü üzerine İbrani halkı, kuzeyde merkezi **Samaria** ve lideri **Yereboam** olmak üzere **İsrail Krallığı** ve güneyde merkezi **Kudüs** ve lideri **Reheboam** olmak üzere **Yahuda Krallığı** olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Kuzeydeki İsrail Krallığı'na Asur Krallığı son verirken, güneydeki Yahuda Krallığı'nın halkı Babil Kralı **II. Nabukadnezar** tarafından Babil'e sürgün edilmiş, Babilli komutan Nabuzaradan tarafından Kudüs şehri yakılıp yıkılmıştır.

Her iki krallık da şüphe yok ki en fazla, emirlerini doğrudan Tanrı'dan alan Asur krallarının akınlarından etkilenmişlerdir.

Bilindiği üzere II. Asur-Nasir-Pal'ın ölümü ile Asur tahtına geçen oğlu **III. Salmanassar** (M.Ö. 858-824), devletin sınırlarını batıda Tabal ülkesinden, doğuda Mannalar'ın ülkesine, kuzeyde Aras nehrinden, güneyde Filistin içlerine kadar genişletmiştir. Asur Kralı III. Salmanassar'ın 6. yıl kayıtlarına göre, kral M.Ö. 853 yılında, Şam (Damascus) kralı Hadaezer (Adad-İdri) ve Hamat kralı Urhilena'nın oluşturduğu Suriye ittifakı üzerine

¹ E. Memiş, **Eskiçağda Mezopotamya-En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar**, Ekin Kitapevi, Bursa 2007, s. 181.

² T. Bryce, **Letters of the Great Kings of the Ancient Near East The Royal Correspondence of the Late Bronze Age**, Routledge 2003, s.202.

³ Mari ülkesinde tüm batı Samileri tanımlamak için Kenanlı ismi kullanılmakta idi. J.-R. Kupper, "Northern Mesopotamia and Syria. The Benjamins and Other Nomads, and the Habiru, **CAH 2/1.**, 1973, s.27. Kenanlı tabiri etnik bir tabir olmayıp bir kültürü işaret etmektedir. K. M. Kenyon, Palestine in the Middle Bronze Age, **CAH 2/1.**, 1973, s.86.

sefere çıkmıştır. Bu esnada İsrail tahtında olan **Ahab**⁴, yukarıda belirtilen koalisyona katılmıştır⁵. Müttefik birlik, Asur ordusunun Suriye yönünde yaptığı sefer sonucunda, **Karkar** savaşında, Asur kralı tarafından mağlup olmuş ve 10.000 askeri sürgün edilmiştir⁶;

“...NÍG.GA É.GAL.MEŞ-sú ú-še-ş a-a a-na É.GAL.MEŞ-şú IZI.MEŞ SUB-di TA URU ar-ga-na-a at-tu-muş a-na URU qar-qa-ra aq-ti-rib URU qar-qa-ra URU MAN-ti-şú ap-púl aq-qur ina IZI.MEŞ âş-ru-up 1 LIM 2 ME GIŞ.GIGIR.MEŞ 1 LIM 2 ME pit-ḥ al-lu 20 LIM ÉRIN.MEŞ ša ^{md}IŞKUR- ‘i-id-ri... [ša KUR] ANŞE-şú 7 ME GIŞ.GIGIR.MEŞ 7 ME pit-ḥ al-lu 10 LIM ÉRIN.MEŞ šá ^mir-ḥ u-le-e-ni KUR a-mat-a-a 2 LIM GIŞ.GIGIR.MEŞ 10 LIM ÉRIN.MEŞ šá ^ma-ḥa-ab-bu KUR sir- ‘a-la-a-a”

Argana şehrinden hareket ederek Karkar şehrine yaklaştım. Krali şehri Karkar’ı yerle bir ettim, yıktım ve yaktım. Bu on ki krallıktan bir ittifak oluşmuştu: 1,200 savaş arabası, 1,200 süvari, (ve) Şamlı Adad-İdri’nin 20,000 birliği; 700 savaş arabası, 700 süvari (ve) İsraili Ahab’ın 10.000 birliği; ...⁷”

Öte yandan Asur Kralı, söz konusu bölge üzerine tekrar bir sefere çıkmıştır. Anlaşılan odur ki, yıllıklarında bahsettiğinin tersine, III. Salmanassar, Karkar savaşından umduğu galibiyeti alamamıştır. Şam üzerine yaptığı diğer seferi anlatan Asur kralı, İsrail kralı **Yehu**’yu da, M.Ö. 841’de Asur kralına vergi ile bağlanan krallar arasında göstermektedir.;

ma-da-tu šá ^mia-ú-a DUMU ^mhu-um-ri-i KÙ.BABBAR.MEŞ KÙ.GI.MEŞ sap-lu KÙ.GI zu-qu-ut KÙ.GI qa-bu-a-te.MES KÙ.GI da-la-ni.MES KÙ.GI AN.NA.MEŞ GIŞ ḥu-ṭ ar-tú šá ŠU MAN GIS pu-aš-ḥ a-ti am-ḥur-şu

“**Omri oğlu Yehu**⁸’dan vergi olarak gümüş, altın, altından bir kase, altından kaplar, altın kadehler, kurşun, kralın kurmayları için mızraklar aldım⁹”

Böylelikle III. Salmanassar’ın Akdeniz kıyılarında geçici de olsa bir etkinlik sağladığı, en azından buradaki devletleri vergi ile kendine bağladığı görülmektedir. Fakat bu bağlılık uzun sürmeyecek, Asur kralları söz konusu bölgede güçlerini yeniden tesis etmek için seferlere çıkacaklardır.

⁴ Sayda kralı Etbaal’ın kızı İzebel’i kendisine eş olarak almış, bu yabancı kadının Tanrılarına tapınarak İsrailoğullarının izinden ayrılmıştır.

⁵ H.J.Cook, “Pekah”, *Vetus Testamentum* 14-2/1964, s.122 (121-135)

⁶ D.D.Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia I (ARAB I)*, University of Chicago Press 1926, § 610-611, s.222-223.; M. C. Astour, “841 B.C.: The First Assyrian Invasion of Israel”, *JAOS* 91-3/1971, s. 383.; S. Page, “A Stela of Adad-nirari III and Nergal-ereš from Tell al Rimah”, *Iraq* 30-2/1968, s. 148, 145.

⁷ A.K. Grayson, “Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)”, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Vol. 3*, University of Toronto Press, Canada 2002, s.23.

⁸ “^mia-ú-a mār ^mḥ u-um-ri”. Bkz: P. Kyle McCarter, “Yaw, Son of ‘Omri’ ”: A Philological Note on Israelite Chronology” *BASOR* 216/1974, s.5.

⁹ *ARAB I*, §590, s.211.; Grayson, *age.*, 2002, s. 149.; R. Byrne, “Early Assyrian Contacts with Arabs and the Impact on Levantine Vassal Tribute”, *BASOR* 331/2003, s.20.; Bu arada hemen belirtmeliyiz ki Yehu Omri soyundan gelmemektedir. Bu sebeple burada sözü geçen Yehoram olabileceği hakkında görüşler de bulunmaktadır.. (Daha Geniş bilgi için bkz: P. K. McCarter, “Yaw, Son of ‘Omri’ ”: A Philological Note on Israelite Chronology” *BASOR* 216/1974, s. 5-7.) Fakat bize göre Omri’nin Zimri’yi tahttan indirip İsrail kralı olarak başa geçmesinden sonra İsrail Krallığı Asur krallarınca “bet-Humri” “Omri Evi” olarak anılmıştır. Bu sebeple III. Salmanassar’a vergi veren İsrail Kralı Yehu olmalıdır.

Kralın ölümünden sonra oğulları arasında çıkan taht kavgasında oğlu **V. Şamsi-Adad** galip çıkmıştır. Söz konusu kral dönemine ait fazla bilgi bulunmamakla beraber, ölümünden sonra efsanevi kraliçe **Semiramis**, küçük yaştaki oğlu **III. Adad Nirari** taht için hazır olana kadar Asur devletini yönetmiştir. Kral III. Adad Nirari (M.Ö.810-782) tahta geçtiği vakit seferlerine hızla başlamıştır. Annesinin yönetimi esnasında, toplanan vergilerde aksama olması, kralın seferlerine hemen başlamasına neden olmuştur. Kralın batı yönünde yaptığı seferler hakkında bilgi veren buluntular; Krala ait yer adı listesi, Şeyh Hammad Steli, Scheil ve Millard tarafından yayımlanan taş levhanın parçası, Seba Steli, Rimah Steli ve Nimrud Levhası'dır.

Tel el Rimah'ta bulunan ve kralın M.Ö. 806/5 yılında batı yönünde çıktığı seferden bahseden Rimah Stelinde ilk kez Samaria kentinin adı, çivi yazılı olarak geçmekle beraber¹⁰, burada bahsi geçen "İašu"nun, İsrail kralı **Yehoaş** olduğu düşünülmektedir¹¹. Hemen belirtmeliyiz ki, III. Adad Nirari Levant yönünde üç sefer yapmış, Yehoaş ile karşılaşması M.Ö. 798 yılında ya da hemen sonrasında olmuştur¹².

Öte yandan III. Adad Nirari (M.Ö805-782) güney yönünde yaptığı seferlerde hâkimiyeti altına alıp vergiye bağladığı ülkeler arasında Akdeniz kıyılarındaki Tyre'den sonra gelen **Humri** de sayılmaktadır¹³;

"BAD-*ḫu* KUR-ú *a-na paṭ gim-ri-šú a-di* UGU *tam-tim* GAL-ti *šâ na-paḫ* ^dUTU-ši TA UGU Í D.A.R AD KUR *ḫat-ti* KUR *a-mur-ri ana si-ḫir-ti-šá* KUR(*) *ṣur-ru* KUR *ṣi-du-nu* **KUR ḫu-um-ri-i** KUR *ú-du-mu* KUR *pa-la-as-tú a-di* UGU *tam-tim* GAL-ti *šá* SILIM-mu ^dUTU-si ana GİR.II-ia *ú-šék-niš* GUN *ma-da-tú* UGU-šú-nu *ú-kín ana*

*Fırat kıyısından , Hatti memleketi, tüm Amurru memleketi, Tiyre, Sidon, Samaria (Humri), Edom, (ve)Palastu, batıdaki büyük denize kadar bölgeyi kontrolüm altına aldım. Onları vergi ve harçla kendime bağladım.*¹⁴"

Buradaki Humri, Omri¹⁵ hanedanı soyunu ifade etmekte dolayısıyla İsrail Krallığını işaret etmektedir.

III. Adad-Nirari'nin oğlu **IV. Salmanassar** döneminde kuzey ve doğu yönündeki kavimler üzerine sefer düzenlenmiş, özellikle Urartu Devleti Asur Devleti lehinde sınırlarını oldukça genişletmişti.

Görülüyor ki Asur, M.Ö. 2. Binyılın başlarında ticaret sayesinde zenginleşmiş bir devlet, aynı bin yılın ikinci yarısında ise Hurri-Mitanni Krallığı'nın idaresi altında bir kent idi. M.Ö. 1. Bin yılın başlarında ise Asur Devleti yeniden doğmuş rakipsiz bir krallık haline

¹⁰ §8 ma-da-tu šá ^mIa-'a-su ^{má}Sa-me-ri-na-a-a Bkz: Stephanie Page, "A Stela of Adad-nirari III and Nergal-ereš from Tell al Rimah", **Iraq 30-2/1968**, s. 142, 140, 145.

¹¹ W. H. Shea, "Adad-Nirari III and Jehoash of Israel", **JCS 30-2/1978**, s. 107., Page, **agm.**, 1968, s.149.

¹² Page, **agm.** 1968, s. 153.

¹³ **ARAB I**, §739, s. 262.

¹⁴ Grayson, **age**, 2002, s.213.

¹⁵ Omri (M.Ö.885-874) ancak yedi gün İsrail tahtında kalabilen Zimri'nin tahttan indirilmesi sonucu İsrail tahtına geçmiştir. Anlaşıldığı üzere Asur krallarınca İsrail hanedanına Omri de denilmektedir.

gelmişti. İşte bu sebeple Asur Devleti'nin M.Ö. 10 yy. ile 7. yy. arasındaki dönem “**Yeni Asur**” olarak adlandırılır¹⁶.

Yeni Asur Devleti'nin kurucusu olarak anılan **III. Tiglat-Pilaser** (M.Ö.745-727) tahta çıktığında Asur Devleti gerek ekonomik, gerek siyasi yönden oldukça güç bir durumdaydı. Yeni bir idari teşkilatlanma oluşturan kral, hemen ardından ülkenin dört bir yanına sefere çıkmıştır. Nitekim kral, batı yönünde seferlere çıktığı vakit, Akdeniz kıyılarında üç siyasi organizasyon bulunmakta idi; İsrail Krallığı, Yahuda Krallığı ve Filistin bölgesindeki küçük şehir devletleri. Kazılardan elde edilen sonuçlara göre de, Galile ve kuzey sahili Tel Dan, Hazor, En-Gev, Bet Şen Tel Abu Kudes, Megiddo ve Şikmona'da da görüldüğü üzere Asur yıkımı ile ilk karşılaşan bölge olmuştur¹⁷.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, kral M.Ö. 743-738 yılları arasında Asur memleketinin batı yönünde kapsamlı bir sefer hareketine başlamıştır. III. Tiglat-Pilaser Geç Hitit krallıkları, Urartu Devleti ve Unki (Hatay) Memleketine sefer düzenledikten sonra¹⁸, güneye doğru inmiştir. Bu esnada da İsrail Krallığı'nın başında ise **Menahem** (M.Ö. 742-740) bulunmaktadır.

Kral Aramiler üzerine sefer düzenledikten sonra¹⁹ İsrail kralı Menahem ile karşılaşmış ve İsrail krallını vergi ile kendine bağlamıştır. Tevrat'ta Asur Kralı'nın İsrail seferi “*Ve Asur Kralı Pul²⁰ geldi..²¹*” şeklinde ifade edilmektedir.

III. Tiglat-Pilaser'e ait yıllıklarda İsrail Kralı Menahem kralın M.Ö. 737 yılına aiti 9. yıl kayıtlarında ve aynı zamanda III. Tiglat-Pilaser'in M.Ö.738 yılındaki 8. Sefer yılı kayıtlarında da geçmektedir²². Seferin tarihi için çeşitli görüşler öne sürülmekle beraber, Asur kralının İsrail Kralını vergi ile kendine bağladığı yıl M.Ö. 740²³ bir diğer görüşe göre de M.Ö. 738²⁴ yıllarının üzerinde durulmaktadır. Kralın vergi ile kendine bağladığı devletler ise sırasıyla şunlardır;

3. ¹kuš-taš-pi URU ku-muḫ -a-[a]
4. ¹ra-qi-a-nu KUR ša-ANŠE. NITA-sú-a-[a]
5. ¹mi-ni-ḫi-im-m[e] KUR sa-m[e]-ri-i-na-a-[a]
6. ¹tu-ba-il URU ṣ ur-a-[a]
7. ¹si-bat-ba-il KUR gub-la-a-[a]

¹⁶ K. Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi-Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 151.

¹⁷ E. Stern, “Israel at the Close of the Period of the Monarchy: An Archaeological Survey”, **The Biblical Archaeologist** 38-2/1975, s.31.

¹⁸ Köroğlu, **age**, 2006, s. 164.

¹⁹ **ARAB I**, 1926, s.269.

²⁰ III.Tiglat-pilaser. Bkz: M. Kellener, “The Fall of the Kingdom of Israel”, **The Biblical World** 25-1/1905, s. 9.

²¹ **2. KRALLAR** 15:19.

²² L. D. Levine, “Manehem and Tiglath-Pileser: A New Synchronism”, **BASOR** 206/1972, s. 40.

²³ W. H. Shea, “Manahem and Tiglat-Pilaser III”, **JNES** 37-1/1978, s. 49.

²⁴ Levine, **agm**, 1972, s.42.

8. ¹ú-ri-ik KUR qu-ú-a-[a]
9. ¹su-lu-mal KUR mi-lid-a-[a]
10. ¹ú-as-sur-me KUR □ tal□bal-a-[a]
11. ¹uš-ḥ i-ti KUR a-tú-na-a-[a]
12. ¹ur-bal-la-a KUR tú-ḥ a-na-a-[a]
13. ^[1]tu-ḥ a-me KUR iš-tu-un-di-a-[a]
14. ¹u-i-ri-mi KUR ḥ u-šem-na-a-[a]
15. ¹da-di-il KUR kaš-ka-a-[a]
16. ¹pi!-si-ri-is URU gar-[g]a-miš-a-[a]
17. ¹pa-na-am-mu [KUR sa-m]a-al-la-a-[a]
18. ¹tar-ḥ u-la-ru KUR [gur]-gu-ma-a-[a]
19. SAL za-bi-bi-e šar-ra[t] KUR a-ri-b[i]²⁵

“Kummuhlu Kustapsi, Aramlı Rezin, **Samarialı Maneham**, Tyreli Hiram, Gublalı Şibbitbili, Queli Urikki, Karkamışlı Pisiris, Hamatlı Eni-ili, Sam'al'lı Panammu, Gurgum'lu Tarhulara, Melid'li Sulumal, Kaskalı Dadi-ilu, Taballı Uassurme, Tunalı Ushitti, Tahunalı Urballai, İstundalı Tuhamme, Hubişnalı Urimme, Arab kraliçesi Zabibe'den altın, gümüş, kurşun, demir, fil postu, fil dişi, renkli (yün) elbiseler, keten elbiseler, mavi ve mor yün, akça ağaç, kütük, her çeşit değerli kraliyet hazinesi, yünü mor renkli olan yağlı koyun (?), kanatları mavi olan cennet kuşları (?), atlar, katırlar, sığırlar, keçiler, develer, yavruları ile beraber dişi develeri vergi olarak aldım²⁶.”

İsrail krallığının merkezi Samaria kentinden, bir diğer yıllık parçasında şu şekilde bahsetmektedir;

§779 “Eski seferlerimde saydığım tüm şehirler.....onun....götürdüm ve Samerina (**Samaria**), o yalnız kaldı,...onların kralı...²⁷”

Anlaşılan odur ki, tüm bu seferlere rağmen, Akdeniz'in kıyısındaki kentlerin daha sonra vergilerini ödememesi üzerine Asur kralı M.Ö.734 yılında Suriye yönünde ikinci bir sefer daha yaptı. Bu sefer esnasında **Gaza** kentinin lideri **Hanunu**'nun önünden nasıl kaçtığını ve Mısır'a sığındığını anlatan III. Tiglat-Pilaser, İsrail Kralı Menahem'den de vergi aldığını belirtmektedir;

²⁵ Louis D. Levine, “Menahem and Tiglath-Pileser: A New Synchronism”, **BASOR 206/1972**, s.40-41.

²⁶ **ARAB I**, §772, s.276.; Byrne, **agm**, 2003, s.21.

²⁷ **ARAB I**, §779, s.279.

§815 "...Gazalı Hanunu (Hanno) önümden kaçtı ve Mısır'a gitti. Gaza şehrini, onun ürünlerini, onun mülklerini, onun tanrılarını taşıdım. Benim stelimi benim krali stelimi sarayın ortasına yerleştirdim. Onları memleketinin tanrıları olarak saydım, onları onayladım. **Menahem** için, kaos onu kuşatmıştı, bir kuş gibi uçtu ve bana tabii oldu. Onu sarayına geri götürdüm ve.....gümüş, renkli (yünden) giysi, keten giysi....büyük....(onun vergisi olarak) aldım.²⁸"

Maneham'ın Asur kralına büyük miktarlarda vergi vermesi İsrail Krallığı ekonomisi için oldukça zararlı olmuştur. Maneham'ın oğlu **Pekayah** döneminde, Pekah tarafından Asur karşıtı bir siyasi organizasyona gidilmiştir²⁹.

Öte yandan III. Tiglat-Pilaser aynı zamanda **Yahuda Krallığı** üzerine de bir sefer düzenlemiş, Yahuda kralı **Azarya** vergiye bağlamıştır;

"*Seferim esnasında deniz kıyısındaki (Akdeniz) krallardan vergi aldım,....., Yahudalı Azarya,.....Azarya gibi, Yahuda memleketi.....sayısız,.....*³⁰"

Bununla birlikte III. Tiglat-Pilaser'in **Yehoaz** (Ahaz³¹) üzerine de sefer yaptığını görmekteyiz;

§801 "Kummuhlu Kuştapsi, Queli Urik, [Gublalı] Şibitti-bi'il,Hamatlı [Eni]-ilu, Sam'alı Panammu, Gurgumlu Tarhulara, Melidli Sulumal.....Taballı Uassurme, Tunaili Ushitti, Tuhanlı Urballa, [İştundalı Tuhamme, Arvadlı Matan-bi'il, Bet-Ammon'lu Sanibu, Moablı Salamanu, Aşkelonlu Mitinni. **Yahudalı Iauhazi (Yehoaz)**, Edomlu Kauş-malaku, Musri.....Gazalı Hanunu (Hanno)'dan atın, gümüş, kurşun, demir, bakır, parlak renki (yünden) elbise, keten, memleket(lerinin) mor elbiseleri,her çeşit değerli şey, deniz ve topraklarının ürünü, memleketlerinin eşyaları, krallık hazinesini, atlar, katırlar, boyunduruğa koşulmuş, vergi olarak aldım³²,"

İsrail kralı **Pekah**, Arami kralı Resin ile işbirliği yapıp Yahuda kralı Ahaz'a karşı ittifak kurduğu vakit Ahaz, III. Tiglat-Pilaser'den yardım istemiş bunun üzerine Asur Kralı sefere çıkmıştır. Asur Kralı tarafından Pekah tahtından indirilerek yerine **Hoşhea** geçirilmiştir;

§816 "Bit-Humria ülkesi,tüm insanları, tanrılarıyla beraber Asur'a götürdüm. Kralları **Pehak**'ı (**Pakaha**) tahttan indirdiler ve ben **Ausi**'yi (**Hoşea**) üzerleri ne kral olarak getirdim. Onlardan 10 talent altın, X talent gümüşü vergi olarak aldım ve Asur'a götürdüm.³³"

Ahaz'ın Asur kralından yardım istemesi ve kendi isteği ile O'na vergi ile bağlanması İsrail Krallığı'nda sonun başlangıcı olmuştur. Çünkü dönemin Yakın doğusunda iki süper güç

²⁸ **ARAB I**, §815, s.292-293.

²⁹ Edwin R. Thiele, "Pekah to Hezekiah and Azariah and Hezekiah Synchronisms", **Vetus Testamentum 16-1/1966**, s.90.

³⁰ **ARAB I**, §770, s.274.

³¹ Burada Yehoaz olarak belirtilmiş ama Yahuda kralı aynı zamanda Ahaz olarak da bilinmektedir. Kral Ahaz İsrailoğulları dininde oğlunu tanrı için ateşten geçiren ve Kudüs'te bir adak sunağı yapan bu bağlamda dini anlamda yenilik yapan bir kraldı. Bkz: Mordechai Cogan, "Judah under Assyrian Hegemony: A Reexamination of Imperialism and Religion" **JBL 112-3/1993**, s. 403.

³² **ARAB I**, §801, s. 288-289.

³³ **ARAB I**, §816, s.293.

olan Mısır ve Asur Devletleri arasındaki mücadele İsrail ve kıyı şeridindeki Filistin toprakları üzerinde cereyan etmiştir. Asur ordusunun Mezopotamya'daki bu genişlemesi nihayetinde İsrail Krallığı kapılarına dayandığında Asur karşıtı bir oluşumun başını çeken Kral Pekah yukarıda da belirtildiği gibi, tahttan indirilmiş ve yerine Asur vassalı olan **Hoşea** kral olarak tayin edilmiştir.

Daha sonra Asur tahtında III. Tiglat-Pilaser'den sonra oğlu **V. Salmanassar**'ı görmekteyiz. M.Ö. 727-722 yılları arasında krallık yapan V. Salmanassar'a, III. Tiglat-Pilaser'in tahta geçirdiği İsrail Kralı Hoşea vergi göndermediği gibi, Asur kralına karşı Mısır kralından yardım talebinde bulunmuştur. Asur Kralı, Hoşea'yı yakalamış, hapsedirmiş ve Samaria şehrini 3 yıl gibi bir süre sonunda kuşatmıştır. İsrail halkından bir kısmını Asur'a sürmüş ve İsrail krallığına son vermiştir³⁴.

II. Sargon Asur kralı olduğu vakit ise (M.Ö. 722-705) ülke iç ve dış karışıklırla sarsılmakta idi. Mısır ve Urartu Devletleri'nde Asur karşıtı ayaklanmalar hızlanmıştı. Aynı şekilde Suriye cephesinde de Asur hegemonyası kaynamaktaydı. Taht değişikliğini fırsat bilen İsrail Krallığı da, Asur'a karşı isyana başlamıştı. Bunun üzerine Asur kral İsrail memleketi üzerine sefere çıktı. Kral yıllıklarında İsrail krallığının baş şehri Samaria'dan 27.290 kişinin sürgüne gönderildiğini ve bu sürgünlerin, Halah, Gozan ırmağındaki Habor'da ve Medlerin şehrine yerleştirildiği belirtilmektedir³⁵. Eski Ahit'te bu sürgünle beraber İsrail memleketine Babil'den, Kuta'dan, Avva'dan, Hamat ve Sefarim'den insanların yerleştirildiğinden bahsedilmektedir³⁶.

Asur kralı II. Sargon'a ait Korsabad Yazıtında da söz konusu kuşatmadan ve Samaria şehrini muhasara ettiğinden şu şekilde bahsetmektedir;

§23 Krallığının başlangıcından on beşinci yılına kadar Kumbanigaş, Elam saldırılanın Dur-ilu civarında üstesinden geldim. **Samaria**'yı kuşattım, aldım. Orada oturan 27.290 kişiyi taşıdım.³⁷

Nitekim II. Sargon'un ölümüyle geniş topraklara sahip olan Asur ülkesinde isyan hareketleri başlamıştır. İsrail, Suriye ve Filistin'deki devletler Mısır desteğini alarak Asur'a karşı bir mücadeleye başlamışlardır. Yahuda Krallığının kült merkezini Kudüs olarak ilan edip, tüm İbraniler için dini reforma imza atan Yahuda kralı **Hizkiya** (M.Ö.715-686), kült merkezini tek bir yerde birleştirerek, tüm idareyi burada topladığı gibi, Asur Devleti'ne karşı başlatacağı isyan için gerekli malzemeyi de bu sayede sağlamıştır. Lakiş kentinde yapılan kazılarda ortaya çıkan "**lmlk**"³⁸ mühürlü küplerin, söz konusu isyan için hazırlandığı düşünülmektedir³⁹. Hizkiya Asur saldırılarına karşı bir tünel⁴⁰ ve savunma duvarı inşa ettirmiştir⁴¹. Hizkiya şehrin

³⁴ **II. KRALLAR** 17: 22-24.

³⁵ **ARAB II**, §4, s.2., **II. KRALLAR** 17: 5-6.

³⁶ **II. KRALLAR** 17: 24; **EZRA** 4: 2-10.; Nadav Na-Aman and Ran Zadok, "Sargon II's Deportations to Israel and Philistia (716-708 B.C.), **JCS 40-1/ 1988**, s. 42.

³⁷ Kellener, **agm**, 1905, s.18, 19.

³⁸ "lmlk": krali küp, krali mal. Bkz: N.Na'Aman, "Sennacherib'S Campaign to Judah and the Date of the lmlk Stamps", **Vetus Testamentum 29-1/1979**, s.73.

³⁹ Oded Borowski, "Hezekiah's Reforms and the Revolt Against Assyria", **The Biblical Archaeologist 58-3/1995**, s.148,149, 152.; Nadav Na'aman, "Hezekiah's Fortified Cities and the "LMLK" Stamps", **BASOR 261/1986**, s. 6.

⁴⁰ Adı geçen tünel "Siloam Tüneli" olarak da bilinmektedir. 1837 yılında Edward Robinson tarafından bulunmuştur. Şehir surlarından dışarı acikan kanal sebebi ile düşman ordularının tehdidine açıktır. Bu sebeple John Rogerson ve

surları dışındaki havuzun suyunu getiren tünelin yönünü değiştirip⁴², Asur saldırısı esnasında şehrin su ihtiyacını koruma altına almaya çalışmıştır. Söz konusu tünelin yapımı ile ilgili talimatnameyi içeren bir tablet de bulunmaktadır⁴³.

Tüm bu hazırlıklara rağmen Hizkiya, Asur Devleti'nin yeni kralı **Sanherib**'in saldırısından kaçamamıştır;

§240 Boyunduruğuma girmeyi kabul etmeyen Yahudi Hizkiya'nın duvarlı, güçlü 46 şehrini, onların çevrelerindeki sayısız küçük şehirleri tırmanarak, kuşatarak, saldırarak, yürüyerek, tünelleri ve kanalları kuşattım ve onları aldım. 200.150 kişiyi, sayısız büyük ve küçük, erkek ve dişi, atlar, develer, eşekler, koyun ve keçiyi onlardan aldım ve yağmaladım. O'nu kafesteki bir kuş gibi krallık şehri Kudüs'te yakaladım⁴⁴.

Bu kuşatmadan sonra Yahuda Krallığı'nın sürgündeki ilk kralı, **Zedekiah**'ın krallığının 9. Yılında, Babil Kralı **II. Nabukadnezar** (M.Ö. 605-562) Kudüs'e doğru harekete geçmiş ve Zedekiah'ın krallığının 11. yılına kadar, Yahuda Krallığı'nın merkezi Kudüs'ü kuşatmıştır. Şehirde kıtlık başladığı vakit, şehri çevreleyen tüneller vasıtasıyla Kudüs halkı kaçmış ve kral da araba yolunda iken yakalanıp Babil Kralına teslim edilmiştir. Yahuda Kralının oğulları, gözleri önünde öldürülüp, kendisi de gözleri kör edilerek Babil'e sürgüne götürülmüştür.

Nitekim Kral **Yehoniah**, Yahuda tahtına çıktığı vakit, M.Ö. 597 yılında Kudüs şehri Babil ordusu tarafından ateşe verildi. Yahuda halkından fakir olanları Kudüs'te bıraktığı halde geri kalanını Babil'e sürgüne götürülmüş ve Yahuda Krallığı'na da son verilmiştir⁴⁵.

Philip R. Davies'e göre söz konusu tünel Hizkiya zamanında değil, çok daha sonraları Hasmon Hanedanı döneminde inşa edilmiştir. Hizkiya'nın su kanalı olarak adlandırılan tünel gerçekte "Warren's Shaft" (Warren'ın Kuyusu) olarak bilinen su sistemidir. bir diğer görüşe göre Warren's Shaft olarak bilinen yapı şehrin içine su taşımadığı için söz konusu tünel ile bir alakası yoktur. Bkz: John Rogerson ve Philip R. Davies, "Was the Siloam Tunnel Built by Hezekiah?" **The Biblical Archaeologist** 59-3/1996, s. 141-142.; Stig Norin, "The Age of Siloam Inscription and Hezekiah's Tunnel", **Vetus Testamentum** 48-1/1998, s.44. Dolayısıyla hezekiah bir su kanalı yaptırmamış, kendinden önce kullanılan su kanalını yeniden düzenlemiştir.

⁴¹ **2. TARİHLER** 32: 3-4.

⁴² J. Rogerson -Philip R. Davies, **agm**, 1996, s.143.

⁴³ W.F. Albright, "Palestinian Inscription. The Siloam Inscription", **ANET**, Princeton University Press 1969, s.321.

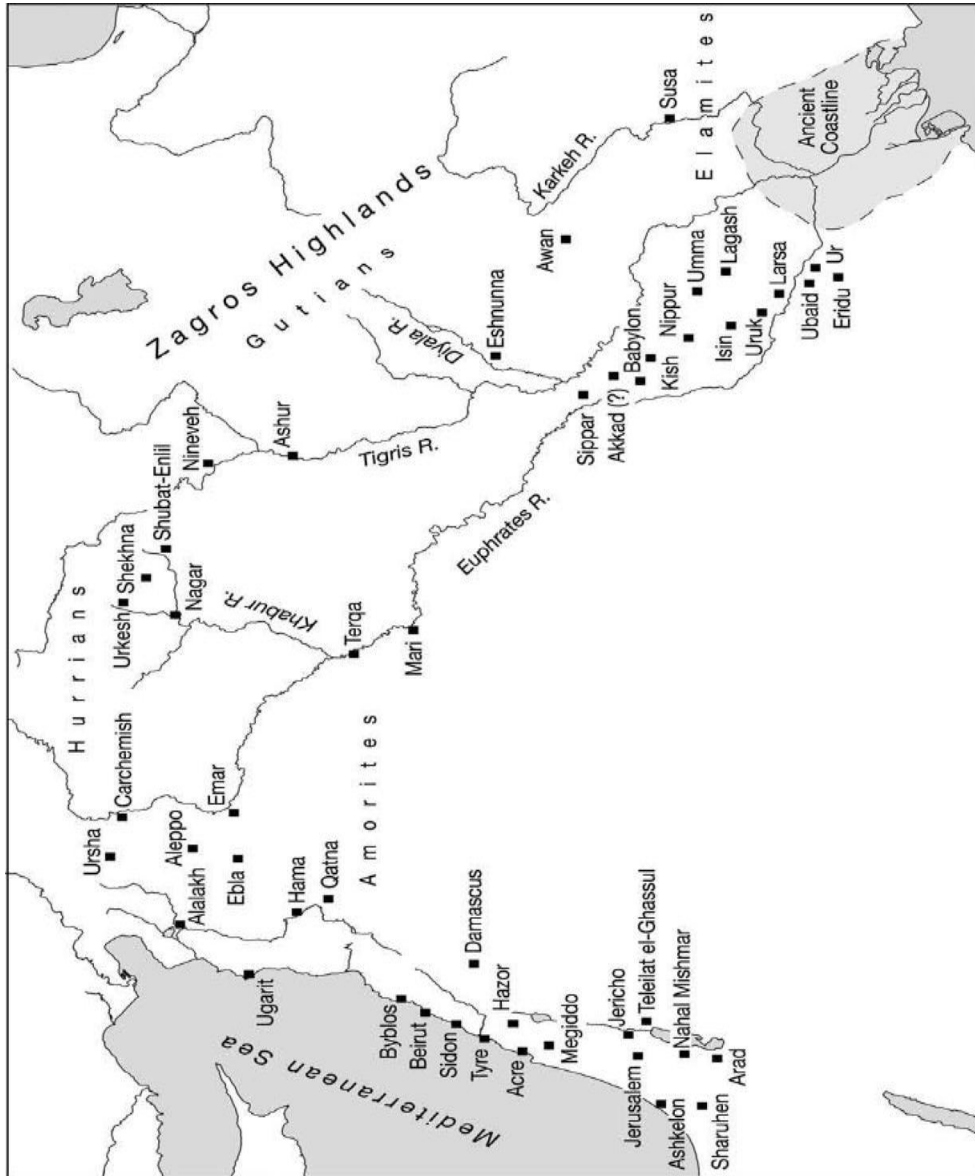
⁴⁴ **ARAB II**, s.120.; **ANET**: 288.

⁴⁵ **II. Krallar**: 25.; **YAREMYA** 52: 16.



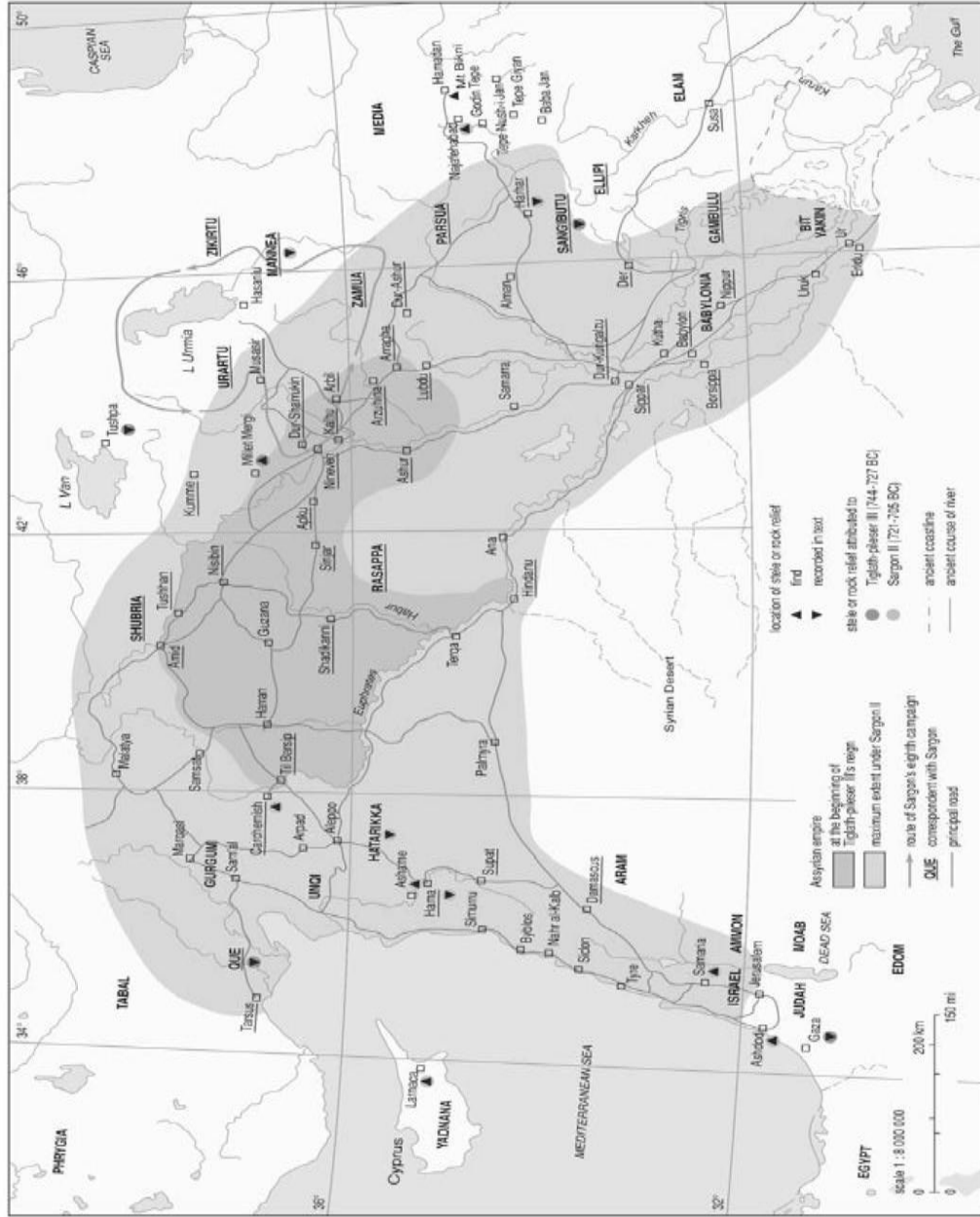
“LMLK” mühürlü küpler.

J. C. H. Laughlin, **Approaching The Ancient World-Archaeology and the Bible**, Routledge, London and Newyork, 2002., s.146.



“Bronz Çağında Mezopotamya ve Suriye”

William J. Hamblin, **Warfare in the Ancient Near East to 1600 BC-Holy Warriors at the Dawn of History**, Routledge 2006, s.43.



“M.Ö.8.y.’in sonlarında Asur İmparatorluğu”

Martti Nissinen, **Prophets and Prophecy in the Ancient Near East**, Society of Biblical Literature, Atlanta 2003, s. 20.



Handwritten text in Ge'ez script, likely a fragment from the same source as the parchment above. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be part of a larger word or phrase. The script is cursive and somewhat difficult to decipher due to its complexity and the fragmentary nature of the text.

<http://www.historian.net/siloam.htm/15.02.2011.13:58>

KAYNAKÇA

- ASTOUR, M. C., "841 B.C.: The First Assyrian Invasion of Israel", **JAOS 91-3/1971**, s. 383-389.
- BOROSWSKI, O., "Hezekiah's Reforms and the Revolt Against Assyria", **The Biblical Archaeologist 58-3/1995**, s.148-155.
- BRYCE, T., **Letters of the Great Kings of the Ancient Near East The Royal Correspondence of the Late Bronze Age**, Routledge 2003.
- BYRNE, R., "Early Assyrian Contacts with Arabs and the Impact on Levantine Vassal Tribute", **BASOR 331/2003**, s.11-25.
- COGAN, M., "Judah under Assyrian Hegemony: A Reexamination of Imperialism and Religion", **JBL 112-3/ 1993**, s. 403-414.
- COOK, H.J., "Pekah", **Vetus Testamentum 14-2/1964**, s. 121-135.
- GRAYSON, A.K., "Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)", **The Royal Incriptions of Mesopotamia Assyrian Periods/Vol. 3**, University of Toronto Press, Canada 2002.
- KELLENER, M., "The Fall of the Kingdom of Israel", **The Biblical World 25-1/1905**, s.1-8,19.
- KENYON, K. M., "Palestine in the Middle Bronze Age", **Cambridge Ancient History (CAH) 2/1.**, 1973, s.77-90.
- KÖROĞLU, K., **Eski Mezopotamya Tarihi-Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- KUPPER, J.R. , "Northern Mesopotamia and Syria. The Benjaminites and Other Nomads, and the Habiru", **Cambridge Ancient History (CAH) 2/1**, 1973, s.1-39.
- LAUGHLIN, J.C.H., **Approaching The Ancient World-Archaeology and the Bible**, Routledge, London and Newyork, 2002.
- LEVINE, L. D., "Manehem and Tiglath-Pileser: A New Synchronism", **BASOR 206/1972**, s. 40-42.
- LUCKENBILL, D.D., **Ancient Records of Assyria and Babylonia I-II (ARAB)**, University of Chicago Press 1926.
- MCCARTER, P. K., "Yaw, Son of 'Omri": A Philological Note on Israelite Chronology", **BASOR 216/1974**, s.5-7.
- MEMİŞ, E., **Eskiçağda Mezopotamya-En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar**, Ekin Kitapevi, Bursa 2007
- NA'AMAN, N. - Ran Zadok, "Sargon II's Deportations to Israel and Philistia (716-708 B.C.)", **JCS 40-1/ 1988**, s. 36-46.
- NA'AMAN, N., "Sennacherib's Campaign to Judah and the Date of the lmlk Stamps", **Vetus Testamentum 29-1/1979**, s. 61-86.
- PAGE, S., "A Stela of Adad-nirari III and Nergal-ereš from Tell al Rimah", **Iraq 30-2/1968**, s. 139-153.
- PRITCHARD, J.B., **Ancient Near Eastern Texts Relating To Old Testament (ANET)**, 1966.
- SHEA, W. H. "Adad-Nirari III and Jehoash of Israel", **JCS. 30-2/1978**, s. 101-113.
- SHEA, W. H. "Manahem and Tiglat-Pilaser III", **JNES 37-1/1978**, s. 43-49.
- STERN, E., "Israel at the Close of the Period of the Monarchy: An Archaeological Survey", **The Biblical Archaeologist 38-2/1975**, s.26-54.
- THIELE, E R., "Pekah to Hezekiah and Azariah and Hezekiah Synchronisms", **Vetus Testamentum 16-1/1966**, s.83-107.